

До спеціалізованої вченої ради ДФ 35.051.077
у Львівському національному
університеті імені Івана Франка
79000, м. Львів, вул. Університетська, 1

ВІДГУК

**офіційного опонента про дисертацію Тимошука Василя Євгеновича
«Судовий огляд: процесуальне і криміналістична дослідження», подану на
здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за
спеціальністю 081 - Право**

Вивчення поданих В.Є. Тимошуком матеріалів дисертації, а також ознайомлення з його публікаціями, дає підстави стверджувати, що дисертантом було проведено правовий аналіз теми, актуальної в теоретичному, а особливо, в практично-прикладному плані, сформульовано належні висновки і пропозиції, що виносяться на захист. Даючи оцінку дисертації в цілому, можна констатувати, що автор досягнув поставлених перед собою цілей, роботу виконав на достатньому науковому та методологічному рівні. Цей загальний висновок підтверджується за основними критеріями, які покладаються в основу оцінки рівня дисертаційного дослідження.

Оцінка актуальності теми дослідження. Одним із головних чинників ефективності кримінального судочинства України є розробленість теорії її доказування, опанування її правозастосовниками та їх вміння використовувати положення цієї теорії у практичній діяльності, оскільки мистецтво судочинства, за своєю сутністю є не що інше, як мистецтво доказування. Теорія доказування становить центральний вузол усієї системи судочинства, начало, яке його рухає, утворює сутність, яка обумовлює всі головні форми судочинства. Отримання окремого процесуального доказу – це не одномоментний акт, не пасивна діяльність, а активна цілеспрямована, пізнавально-практична й логічна діяльність суб'єктів доказування. Одним із видів доказу є судовий огляд.

Згідно з чинним КПК України дані, здобуті слідчим, прокурором оцінюються як докази (стаття 94 КПК України). Але ж фактично ці дані (докази) отримується переважно не в тих умовах, у яких вони повинні отримуватися згідно з європейськими стандартами (у змагальній процедурі із наданням стороні захисту права ставити питання свідкам, потерпілим тощо) і здоровим глуздом. Сторона обвинувачення дотримується практики, яка існувала за КПК 1960 р., згідно з якою слідчий і прокурор визнавали доказами дані, зібрані і оцінені ними ж.

Реалізація засад безпосередності дослідження доказів, зібраних в ході досудового розслідування, у судовому засіданні, з оцінкою їх судом на предмет віднесення до числа доказів, шляхом їх перевірки, під час судового огляду є предметом дослідження дисертації.

Таким чином актуальність представленої до захисту дисертації Тимошука Василя Євгеновича «Судовий огляд: процесуальне і криміналістична дослідження», не викликає сумнівів. Вона достатньо повно сформульована дисертантом у вступі до роботи та зумовлена, насамперед, відсутністю комплексних розробок піднятої проблематики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація підготовлена в межах наукової теми кафедри кримінального процесу та криміналістики Львівського національного університету імені Івана Франка «Проблеми забезпечення ефективності норм кримінального процесуального права та практики їх застосування з урахуванням новітніх змін» (номер державної реєстрації 0121U110820). Тему дослідження «Судовий огляд: процесуальне і криміналістичне дослідження» затверджено Вченою радою Львівського національного університету імені Івана Франка (протокол № 27/10 від 26 жовтня 2016 р.) та схвалено Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 964).

Оцінка методології дослідження. З позиції офіційного опонента, дисертантом вдало сформулював мету досліджень – вивчення правових, теоретичних основ і особливостей судового огляду та вироблення пропозицій

щодо удосконалення кримінально-процесуального законодавства України, практики його застосування, а також тактики проведення судового огляду під час розгляду кримінальних проваджень у суді. Для досягнення цієї мети поставлені такі завдання:

- визначити суть, завдання, значення судового огляду та виокремити його різновиди;
- дослідити історію становлення судового огляду у кримінальному провадженні на території України;
- проаналізувати процесуальний порядок проведення судового огляду;
- дослідити фіксацію ходу та результатів огляду під час судового розгляду кримінального провадження;
- сформулювати тактичні вимоги до проведення судового огляду та висвітлити суть його технологічної моделі;
- розкрити зміст підготовчого, дослідницького та заключного етапів проведення судового огляду;
- визначити і розкрити суть тактичних прийомів судового огляду під час розгляду кримінального провадження;
- вивчити судову практику застосування кримінально-процесуальних норм, що регламентують проведення судового огляду;
- виробити та обґрунтувати пропозиції, спрямовані на вдосконалення правового регулювання судового огляду у кримінальному провадженні.

Не викликає зауваження й окреслений об'єкт дослідження – нормативний, організаційно-тактичний та психологічний аспекти процесуальних дій, що проводять під час судового розгляду кримінального провадження.

Правильно визначено предмет дослідження – судовий огляд у кримінальному провадженні.

Як вбачається з відповідних положень дисертації, здобувач володіє методологією наукового пізнання складних проблем теорії та практики юридичної науки.

Так, при написанні роботи використані загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання: аналіз (застосовувався з метою детального дослідження судового огляду, що дало можливість, зокрема, виокремити його ознаки), синтез (використовувався для виокремлення різновидів судового огляду у кримінальному провадженні), узагальнення (застосовувався з метою формування та розвитку на основі вже наявних у спеціальній літературі позицій та думок, нових наукових підходів, пропозицій щодо завдань та процесуальних особливостей судового огляду), структурно-функціональний метод (дав можливість виокремити етапи проведення судового огляду, з'ясувати специфіку їхнього змісту, встановити наявність зв'язку між елементами, що їх наповнюють), герменевтичний метод (використовувався для тлумачення суті та змісту норм, що регламентують проведення судового огляду у кримінальному провадженні), догматичний чи спеціально-юридичний метод (застосовувався при аналізі особливостей застосування норм кримінально-процесуального права під час проведення різновидів судового огляду); порівняльно-правовий метод (дав можливість порівняти регламентацію судового огляду у кримінально-процесуальному законодавстві України та інших держав); історико-правовий метод (використовувався під час вивчення пам'яток права та дослідження становлення і розвитку судового огляду у кримінальному процесі на різних етапах формування української державності); моделювання (застосовувався для побудови проектів кримінально-процесуальних норм, які стосуються проведення судового огляду); конкретно-соціологічний (за його допомогою досліджено ефективність тактичних прийомів та норм, що визначають порядок проведення судового огляду шляхом анкетування суб'єктів правозастосовної діяльності).

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Більшість наукових положень, висновків і рекомендацій, викладених і сформульованих у дисертації, є переконливими. Це зумовлено вдалим і чітким визначенням автором мети і завдань, окресленням об'єкта і предмета дослідження, а також використанням апробованих часом як

загальнонаукових, так і спеціально-юридичних методів пізнання державно-правових явищ. Положення, висновки і рекомендації, викладені та сформульовані у дисертації, ґрунтуються на широкому використанні як вітчизняних, так і зарубіжних наукових джерел, чималому емпіричному матеріалі, зібраних здобувачем.

Достовірність наукових положень дисертації. Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, достовірні, оскільки є результатом осмислення автором науково-теоретичного надбання вчених у галузі конституційного, кримінального, кримінально-процесуального права, криміналістики, ґрунтового аналізу положень нормативно-правових актів, опрацювання 100 матеріалів кримінальних проваджень, аналізу понад 100 рішень місцевих та апеляційних судів, рішень Верховного Суду, рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), анкетування 66 адвокатів, 70 суддів та 69 прокурорів, їх апробації на 3 науково-практичних конференціях і круглих столах, а також у 8 статтях, з яких 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 у не фахових виданнях України, 2 у наукових виданнях інших держав, зокрема 1 у періодичному виданні держави, яка входить до організації економічного співробітництва та розвитку Європейського Союзу.

Наукова новизна положень дисертації полягає у тому, що подана праця є першим у вітчизняній правовій науці комплексним дослідженням теоретичних і праксеологічних аспектів судового огляду, в якому з позиції міжгалузевого підходу розглянуті доктринальні та прикладні питання проведення огляду під час розгляду кримінальних проваджень у суді, містить науково обґрунтовану та практично затребувану модель судового огляду у кримінальному судочинстві, що доповнює надбання криміналістики та кримінального процесу.

Основними, найвагомішими і таким, що характеризується науковою новизною, хоч і не заперечують її, є такі задекларовані положення:

- запропоновано виключити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України положення про те, що огляд на місці проводиться «у виняткових випадках»,

оскільки вносить невизначеність та неоднозначність у розуміння його завдань. Понад те, воно знаходиться у колізії з приписом цієї ж частини згаданої статті КПК України, відповідно до якої, названа процесуальна дія під час судового розгляду оглядається за необхідності.

- обґрунтовано, що документами, які підлягають судовому огляду, є всі їх види, визначені у ч. 2 ст. 99 КПК України, крім матеріалів звуко- і відеозаписів та додатків до протоколів процесуальних дій, що мають ознаки речових доказів;

- здійснено поділ на види судового огляду за змістом (однорідний і комплексний), за зв'язком з процесом ідентифікації (судовий огляд, під час якого відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, та судовий огляд, під час якого не відбувається процес встановлення тотожності об'єктів, що мають значення для кримінального провадження, а вирішуються діагностичні завдання), за характером одержуваної інформації (судовий огляд, під час якого одержується лише невербальна інформація, та судовий огляд, під час якого одержується як невербальна, так і вербальна інформація), за методом відображення відомостей про факти (судовий огляд, в якому домінуючим методом є спостереження, та судовий огляд, що ґрунтується на поєднанні методів спостереження та опитування);

- аргументовано доцільність зміни назви ст. 357 КПК України, відобразивши у ній основний спосіб дослідження речових доказів та назвавши її «Огляд речових доказів»;

- внесено пропозицію відобразити у редакції ст. 357 КПК України положення про те, що речові докази можуть бути оглянуті не лише за клопотанням учасників судового провадження, але й за ініціативою суду;

- запропоновано критерії для визначення проведення огляду речових доказів поза приміщенням суду: а) специфіка їх фізичних ознак; б) можливість дотримання у приміщенні суду особливого режиму їх зберігання; в) потенційна

небезпека речових доказів для життя і здоров'я суддів, учасників кримінального провадження, працівників апарату та відвідувачів суду;

- обґрунтовано необхідність вилучити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України положення про те, що «огляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних»;

- аргументовано доповнити ч. 3 ст. 357 та ч. 2 ст. 358 КПК України вказівкою про можливість постановлення запитань під час огляду речових доказів і документів ще й обвинуваченому та потерпілому.

Саме вони стали надбанням вітчизняної доктрини кримінального процесу загалом та вчення про гарантії забезпечення права особи на невтручання в її особисте і сімейне життя у кримінальному провадженні зокрема. Офіційний опонент вважає, що ці положення здатні здійснити вплив на удосконалення, насамперед, кримінально-процесуального права України та практики його застосування його норм з метою виконання завдань кримінального провадження.

Звичайно, не з усіма науковими положеннями, їх обґрунтуванням, висновками та пропозиціями дисертанта можна беззастережно погодитися. На дискусійності деяких з них буде акцентовано під час аналізу змісту дисертації. Водночас необхідно відзначити глибоке розуміння здобувачем піднятої ним проблематики, яка багато в чому є визначальною для вітчизняної кримінально-процесуальної доктрини. Необхідно віддати йому належне у поданні власного бачення вирішення широкого спектру питань, підкріплюючи його ґрунтовною аргументацією, у виявленні недостатньої неефективності застосування судами огляду для встановлення істини.

Варто зазначити й те, що у тексті дисертації обґрунтована необхідність внесення десятків змін і доповнень до статей КПК України, що у той чи інший спосіб регламентують гарантії проведення судового огляду у кримінальному провадженні України (Додаток Б).

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані:

– у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінальнопроцесуального законодавства України, які регламентують проведення судового огляду;

– у правозастосовній діяльності – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності суддів, прокурорів та захисників. Пропозиції і рекомендації, викладені у дисертації, прийняті і використовують у практичній діяльності прокуратури Львівської області (акт впровадження від 28 травня 2020 р.);

– у науково-дослідній роботі – як основа для подальшого розвитку вчення про огляд під час судового розгляду у кримінальному провадженні;

– у навчальному процесі – при викладанні та вивченні курсів «Кримінально- процесуальне право України», «Криміналістика», «Юридична психологія», при підготовці методичних матеріалів, курсів лекцій, спеціальних курсів, посібників, підручників, науково-практичних коментарів до КПК України. Результати дисертації використовують у навчальному процесі Львівського державного університету внутрішніх справ (акт впровадження від 25 травня 2020 р.) під час викладання навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Теоретичні проблеми кримінального судочинства», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», «Докази та доказування у кримінальному провадженні».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним дослідженням та відображає особисті напрацювання автора. В опублікованій у співавторстві з В.М. Фігурським статті «Порядок огляду речових доказів під час судового розгляду у кримінальному провадженні» здобувачем здійснено аналіз правової регламентації та окреслено шляхи удосконалення нормативного регулювання

огляду речових доказів судом першої інстанції у кримінальному судочинстві. У цій статті власні теоретичні розробки становлять не менше 50 %.

Оцінка змісту дисертації. Структура роботи, на погляд офіційного опонента, загалом побудована логічно правильно. Авторський підхід – виправдано використано дедуктивний метод розгляду питань – від дослідження генезису правового регулювання проведення судового огляду, повноважень учасників судового провадження та суду під час огляду і до розроблення рекомендацій проведення судового огляду.

Зміст дисертації та її завершеність. У цілому науковий рівень рецензованої роботи дозволяє надати виключно позитивну оцінку змісту дисертації, визнати її завершеною науковою працею, яка характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку кримінального процесу.

Оформлення дисертації. Дисертація оформлена згідно з нормативними вимогами і стандартами з дотриманням системного викладення матеріалу. Робота написана державною мовою, стиль викладення матеріалу - науковий, літературний. Текст дисертації позбавлений граматичних та орфографічних помилок, а також технічних недоліків. Основні положення, висновки, пропозиції та рекомендації дисертації в цілому характеризуються послідовністю, аргументованістю і завершеністю.

Розділ 1 «Наукові та правові основи судового огляду» присвячений історії судового огляду, аналізу понять, завдань та значення огляду під час судового розгляду.

У цьому розділі дисертантом доведено, що ефективність судового провадження залежить від системи правових засобів, що можуть бути використані суб'єктами кримінально-процесуальної діяльності. Одним з таких засобів є процесуальні дії, які здійснюються упродовж судового розгляду. Автор дає їм визначення – **слідчо-судовими** є процесуальні дії, що проводяться учасниками судового провадження та судом у межах з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами з підстав, за умов та у

порядку, визначеному процесуальною формою, спрямовані на перевірку, оцінку, а у випадках, передбачених кримінально-процесуальним законом, – і збирання доказів, факт проведення яких відображається у журналі судового засідання, а у випадку, передбаченому кримінально-процесуальним законом, та згідно з усталеною судовою практикою у протоколі огляду та фіксується за допомогою технічних засобів (с.21).

На підставі системного аналізу глави 28 КПК України автор контактує про можливість здійснення під час судового розгляду за клопотанням сторін кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а у деяких випадках й за власною ініціативою суду таких слідчо-судових дій: 1) допиту обвинуваченого, свідків, потерпілого, експерта; 2) пред'явлення осіб та предметів для впізнання; 3) судового огляду; 4) оголошення документів; 5) відтворення звуко- і відеозаписів; 6) одержання консультацій та роз'яснень спеціаліста; 7) проведення експертизи. Самостійне вчинення учасниками судового провадження, судом упродовж судового розгляду інших слідчих (розшукових) дій автор розглядає, як порушення процесуальної форми, що спричиняє недопустимість доказів, одержаних за їх наслідками (с.22).

Висловивши свої міркування з приводу назви, правової природи та системи процесуальних дій пізнавальної спрямованості, що проводяться під час судового розгляду, автор переходить до наукової розвідки тієї з них, що становить предмет цього дослідження (с.24).

Згідно з ч. 1 ст. 357 КПК України речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Відповідно до ч. 1 ст. 358 КПК України протоколи слідчих (розшукових) дій та інші долучені до матеріалів кримінального провадження документи, якщо в них викладені чи посвідчені відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, повинні бути оголошені в судовому засіданні за ініціативою суду або за клопотанням учасників судового

провадження та пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. На жаль, законодавець не розкрив змісту ознайомлення з документами. На думку дисертанта, серед способів ознайомлення з документами не зайвим буде виокремити огляд. У ч. 1 ст. 361 КПК України зазначено, що у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів (с.24).

З наведених норм кримінально-процесуального закону випливає, що під час судового розгляду дозволяється провести огляд речових доказів, огляд документів та огляд на місці. Такі елементи кримінально-процесуальної діяльності в суді першої інстанції мають свої процесуальні, організаційнотактичні та психологічні особливості. Водночас існує низка спільних для цих видів процесуальних дій положень. Зокрема, родовим поняттям, що їх об'єднує, є судовий огляд. Однак норми КПК України не містять визначення судового огляду, що ускладнює з'ясування його суті, завдань, місця у системі слідчо-судових дій, а також розмежування з іншими способами перевірки та збирання доказів під час судового розгляду.

На думку автора, до завдань судового огляду місця події та місцевості, на нашу думку, належать: 1) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; 2) визначення характеру та обсягу змін, обумовлених кримінальним правопорушенням; 3) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; 4) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 5) перевірка судових версій; 6) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду у стадії досудового розслідування. Як видно, переважна більшість завдань судового огляду місця події та місцевості спрямовані на перевірку, а деякі з них – і на збирання відомостей про факти у межах

конкретного кримінального провадження. У контексті призначення з'ясування обставин кримінального провадження та перевірки їх доказами, як частини судового розгляду, нічого особливого, надзвичайного у цих завданнях немає. Такі різновиди судового огляду виконують чітко відведену їм роль та займають конкретне місце у системі слідчо-судових дій. Звідси можна стверджувати про їх незамінність. Однак незамінність не є характерною ознакою лише судового огляду, а притаманна для будь-якої іншої судової дії пізнавальної спрямованості (с.34).

Дисертант переконливо доводить, що положення ч. 1 ст. 361 КПК України, згідно з яким огляд на місці проводиться «у виняткових випадках» вносить невизначеність та неоднозначність у розуміння його завдань, а тому є зайвим. Понад те, воно знаходиться у колізії з приписом цієї ж частини згаданої статті КПК України, відповідно до якої певне місце під час судового розгляду оглядається за необхідності. Саме таке законодавче формулювання видається доречним – огляд на місці здійснюється у разі необхідності. Тож словосполучення «у виняткових випадках» доцільно вилучити з редакції ч. 1 ст. 361 КПК України.

Однак наведені положення лише частково стосуються завдань судового огляду, оскільки не розкривають призначення інших його різновидів – судового огляду документів та судового огляду речових доказів.

До завдань судового **огляду документа**, автор відносить: 1) виявлення у його змісті відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 2) визначення достовірності документа; 3) з'ясування його нормативної допустимості; 4) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; 5) перевірка судових версій; 6) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених.

До завдань судового **огляду речових доказів**, дисертант, відносить: 1) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 2) з'ясування наявності змін цих ознак; 3) перевірку показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 4) перевірку судових

версій; 5) усунення неясностей при проведенні огляду речових доказів у стадії досудового розслідування.

Здобувач переконливо доводить, що юридична природа судового огляду визначається змістом та характером слідчо-судових дій. Усі ознаки цих дій поширюються і на судовий огляд. Водночас судовий огляд має і свої специфічні ознаки, які індивідуалізують цю процесуальну дію та дають змогу розмежувати від інших слідчо-судових дій.

Судовий огляд спрямований на одержання не лише невербальної, але й вербальної інформації. Це перша ознака судового огляду.

Другою ознакою судового огляду є множинність його суб'єктів. Так, цю процесуальну дію проводить суд із залученням учасників кримінального провадження. Зі змісту чч. 1, 3 ст. 357, чч. 1, 2 ст. 358, ч. 1 ст. 361 КПК України випливає, що участь в судовому огляді беруть не лише суд та учасники судового провадження, але й інші учасники кримінального провадження, зокрема свідки, експерти, спеціалісти. Аналізуючи норми КПК автор обґрунтовано стверджує, що судовий огляд організовує та проводить суд.

На підставі вивчення відповідних положень КПК України, судовий огляд, на думку автора, проводиться для виконання таких завдань: 1) з'ясування обстановки вчинення кримінального правопорушення та її окремих елементів; 2) визначення характеру та обсягу змін у обстановці, зумовлені кримінальним правопорушенням; 3) одержання чіткої уяви про характер і механізм дій учасників події кримінального правопорушення, а також про психологічні особливості їх особистості; 4) виявлення слідів кримінального правопорушення та інших речових доказів, не знайдених під час огляду місця події у стадії досудового розслідування; 5) виявлення у змісті документа відомостей, що мають значення для кримінального провадження; 6) визначення достовірності документа; 7) з'ясування нормативної допустимості документа; 8) встановлення ознак матеріальної або інтелектуальної підробки документа; 9) виявлення матеріальних ознак речових доказів, що мають значення для кримінального провадження; 10) з'ясування наявності змін цих ознак; 11)

усунення незрозумілостей під час проведення огляду речових доказів у стадії досудового розслідування; 12) перевірка показань свідків, потерпілих, обвинувачених; 13) перевірка судових версій (с.41).

Всебічне і глибоке дослідження суті судового огляду неможливе без виокремлення його різновидів (класифікації).

Класифікація (з лат. classis – розряд, клас та facio – роблю, розкладаю) – загальнонаукове та загально методологічне поняття, що позначає таку форму систематизації знання, за якої вся сфера об’єктів, які вивчаються, подана у вигляді класів або груп, по яких ці об’єкти розподілені на підставі їх подібності у відповідних властивостях. Це поняття покликане вирішити два основні завдання: подати у надійному та зручному для сприйняття вигляді усі об’єкти, що входять до цієї сфери; містити якомога більше істотної інформації про них.

За об’єктом законодавець виокремлює такі види судового огляду: а) огляд речових доказів (ч. 1 ст. 357 КПК України); б) огляд документів (ч. 1 ст. 358 КПК України); в) огляд на місці (ч. 1 ст. 361 КПК України). Результати проведеного автором анкетування дозволяють стверджувати, що найпоширенішими у правозастосовній діяльності є судовий огляд речових доказів та судовий огляд документів. Лише 18,5 % респондентів зазначили, що брали участь у всіх трьох різновидах судового огляду (див. Додаток Д). Тож огляд на місці, на противагу огляду речових доказів та огляду документів, відбувається зрідка.

Під речовими доказами, автор розуміє отримані у передбаченому кримінальнопроцесуальним законом порядку та описані у матеріалах кримінального провадження матеріальні об’єкти, які з огляду на зв’язок з подією кримінального правопорушення, сприяють встановленню наявності або відсутності того чи іншого елемента предмета доказування.

Суть речових доказів полягає у безпосередньому матеріальному відображенні ознак події кримінального правопорушення.

Однак не будь-який матеріальний об’єкт, що виконує функцію засобу доказування, може бути названий речовим доказом. До них не можна

зарахувати низку документів, які згідно з ч.1 ст. 99 КПК України є самостійним джерелом доказів. У процесуальному аспекті документи, що фігурують у матеріалах кримінального провадження, як джерела доказів, поділяються на дві групи: документи-речові докази та документи у власному розумінні цього слова. Відповідно до ч.2 ст. 98 КПК України документи є речовими доказами, якщо вони містять ознаки останніх.

Дисертант, аргументовано зазначає, що документами, що підлягають судовому огляду, є усі їх види, визначені у ч. 2 ст. 99 КПК України (приватна і службова переписка, бухгалтерська документація, щоденники, записні книжки, квитанції, розписки, касові чеки, паспорти, гарантійні свідоцтва, документація, що підтверджує майнові права, фотоматеріали тощо), окрім матеріалів звуко- і відеозаписів, дослідженню яких присвячена ст. 359 КПК України, та додатків до протоколів процесуальних дій, що мають ознаки речових доказів (для прикладу, гіпсові зліпки, дактилоплівки зі слідами, виготовлені під час огляду місця події). Поряд із способами дослідження документів, визначеними у ч. 1 ст. 358 КПК України, законодавець додатково виокремив відтворення звукозаписів і демонстрацію відеозаписів (ч.1 ст. 359 КПК України). Будучи різновидом документів, такі матеріали потребують інших способів дослідження.

Здобувач, визначає категорію «огляд на місці», як родову та включає в себе судовий огляд місця події, судовий огляд місцевості та судовий огляд житла чи іншого володіння особи. Таке твердження зумовлено тим, що обставини, пов'язані з підготовкою, вчиненням та укриттям кримінального правопорушення, можливо з'ясувати не тільки у просторі, в межах якого відбулася подія, що є предметом судового огляду, але й за його межами, тобто в інших приміщеннях, об'єктах та на ділянках місцевості. Тут місце, про яке йдеться, вже могло бути об'єктом огляду під час досудового розслідування, або ж не бути піддане такому дослідженню, і дає визначення – місцем події, як об'єктом судового огляду, є територія, акваторія, підводне середовище, підземне природне утворення, споруда, приміщення або інша локалізована

частина простору, у межах яких вчинено кримінальне правопорушення. Таким місцем можуть бути ділянка місцевості, житло чи інше володіння особи.

Іншу позицію з цього питання сформулювала колегія суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у постанові від 1 лютого 2018 р.: «Доводи засудженого про те, що протокол огляду місця події є неналежним та недопустимим доказом, оскільки не було дозволу суду на огляд житла є неспроможними. Ця слідча дія проведена у відповідності до вимог закону, оскільки проводився огляд місця події, тобто огляд місця вчинення злочину, а не огляд житла, як на це вказує ОСОБА_1».

Автор, з таким висновком не погоджується, адже поняття «огляд місця події» є родовим, незалежно від того, де знаходиться безпосередній об'єкт огляду – у житлі, іншому володінні особи чи на місцевості. У наведеній правовій позиції сплутано правовий статус об'єкта (житло) з об'єктом, де міститься кримінально-процесуальна та кримінально-релевантна інформація. Такий підхід може породити дуже небезпечну тенденцію, за якої будь-який вид слідчого огляду, незалежно від його завдань та правового статусу об'єкта, в якому він здійснюватиметься, підніматиметься оглядом місця події та проводитиметься без ухвали слідчого судді або за відсутності добровільної згоди власника чи володільця. Своєю чергою, це означатиме нівелювання кримінально-процесуальних гарантій, а відтак грубе порушення прав особи у кримінальному провадженні. Така позиція автора є аргументована (с. 55), вона ідентична, до правової позиції з цього питання колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду у постанові від 12 лютого 2019 р.: «... якщо подія, з приводу якої проводиться огляд, відбулась у житлі чи іншому володінні особи, на проведення такого огляду місця події поширюються вимоги, передбачені статтею 30 Конституції та відповідними положеннями статей 13, 233, 234 та 237 КПК».

Заслуговує на увагу висновок автора про, що на рівні самого Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду відсутня єдність з приводу того, чи необхідна ухвала слідчого судді для проведення огляду місця події у житлі

чи іншому володінні особи. У цьому разі Верховний Суд не забезпечив сталість та єдність судової практики, як цього вимагає ч. 1 ст. 36 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII (с. 56).

Крім того, дисертант досліджує види судового огляду: за місцевістю, житлом особи, за місцем проведення, за суб'єктами залученими до проведення судового огляду (с. 57), за обсягом, за послідовністю проведення судового огляду (с.61) тощо.

Автор дослідив зміст пам'яток українського права і виокремив етапи зародження та розвитку судового огляду у кримінальному судочинстві України (с.61-68).

У розділі 2 «Кримінально-процесуальна регламентація судового огляду» автор досліджує порядок проведення, фіксацію ходу та результату судового огляду.

Системний аналіз норм кримінально-процесуального закону дозволив автору виокремити такі способи дослідження речових доказів під час судового розгляду: 1) шляхом проведення їх огляду, звернення учасниками судового провадження уваги на певні обставини, пов'язані з речовими доказами та цією процесуальною дією, а також постановки запитань з приводу огляду свідкам, експертам, спеціалістам (ст. 358 КПК України); 2) шляхом експертного дослідження речових доказів (ст. 332 КПК України); 3) шляхом допиту експерта з приводу даного ним висновку за наслідками експертизи речових доказів (ст. 356 КПК України); 4) шляхом отримання консультацій або роз'яснень спеціаліста, які стосуються речових доказів (ст. 360 КПК України).

Звідси випливає, що огляд речових доказів є одним із способів їх дослідження, хоч і найпоширенішим. Офіційний опонент підтримує позицію дисертанта про те, що ст. 357 КПК України (на с.72 помилково зазначена ст. 358 КПК) «Дослідження речових доказів» є значно ширшою, ніж її зміст, оскільки редакція цієї статті містить правове регулювання тільки першого з наведених способів дослідження речових доказів. Тому назву ст. 357 КПК

України доцільно відкоригувати, відобразивши у ній основний спосіб дослідження речових доказів, та найменувати її «Огляд речових доказів».

Аргументованою є думка дисертанта про те, що виходячи з положень чч. 1, 2 ст. 23 КПК України (суд досліджує докази безпосередньо; не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду), якщо до матеріалів кримінального провадження долучені речові докази, їх огляд під час судового розгляду проводиться обов'язково.

До того ж, оскільки зібрані сторонами під час досудового розслідування або згодом, додатково відкриті ними у наступних стадіях кримінального провадження матеріали стають доказами після їх перевірки за допомогою процесуальних дій, що проводять в судовому засіданні, то речові докази повинні бути обов'язково досліджені впродовж судового розгляду.

Також аргументованою є думка автора про те, що огляд насамкінець, як огляд документів, так і огляд на місці можуть бути проведені з ініціативи суду (ч. 1 ст. 358, ч.1 ст. 361 КПК України).

Заслуговує на увагу думка дисертанта про те, що виходячи з положень чч. 1, 2 ст. 23 КПК України (суд досліджує докази безпосередньо; не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду), якщо до матеріалів кримінального провадження долучені речові докази, їх огляд під час судового розгляду проводиться обов'язково. До того ж, оскільки зібрані сторонами під час досудового розслідування або згодом додатково відкриті ними у наступних стадіях кримінального провадження матеріали стають доказами після їх перевірки за допомогою процесуальних дій, що проводять в судовому засіданні, то речові докази повинні бути обов'язково досліджені впродовж судового розгляду.

Також є аргументованою думка автора, що огляд документів, так і огляд на місці можуть бути проведені з ініціативи суду (ч. 1 ст. 358, ч.1 ст. 361 КПК України).

Автор констатує, що завдання судового огляду можуть бути реалізовані за умови, що його зміст та наслідки одержать належну фіксацію. Застосування під час судового огляду передбачених кримінально-процесуальним законом та розроблених криміналістикою засобів і способів фіксації забезпечує максимальну повноту та об'єктивність відображення об'єктів огляду, а також одержання достовірних доказів.

На думку здобувача – фіксація проведення судового огляду – це закріплення у встановленій кримінально-процесуальним законом формі обстановки вчинення кримінального правопорушення, стану, ознак та властивостей об'єктів, інших виявлених судом і учасниками кримінального провадження відомостей, а також усіх проведених ними під час судового огляду дій та вербальної комунікації (с.100).

Так, засобом фіксації судового огляду є пристрій, пристосування, необхідні для закріплення процесуальної діяльності суду та учасників кримінального провадження (для прикладу, протокол, фотоапарат, відеокамера, карта пам'яті, схема місця огляду). Натомість під способом (методом) фіксації судового огляду розуміють прийом або систему прийомів, що дають можливість закріпити зміст і результати цієї процесуальної дії (приміром, протоколювання, фотографування, відеозйомка, виготовлення схеми місця події).

Слід погодитися з думкою дисертанта про те, що проведення судового огляду згідно з ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 107 КПК України та ст. 108 КПК України фіксується за допомогою технічних засобів, а також у журналі судового засідання. За правовим значенням ці засоби фіксації є обов'язковими. Водночас за обсягом відомостей, що фіксують, вони є загальними, адже надають можливість закріпити весь перебіг судового огляду, а не лише його окремі фрагменти. Натомість за способом відображення інформації зазначені засоби фіксації належать до вербальних (складання журналу судового засідання) та аудіовізуальних (закріплення змісту та наслідків судового огляду технічними засобами).

Відповідно до п. 4 ст. 108 КПК України у журналі судового засідання відображається сам факт виконання судового огляду – зазначається час проведення огляду та його вид, а також передані суду впродовж цієї процесуальної дії речі та документи.

Окремо у ч. 5 ст. 361 КПК України зазначено, що проведення огляду на місці і його результати відображаються у протоколі огляду місця (основний, загальний і вербальний засіб закріплення відомостей) та можуть фіксуватися технічними засобами. Зокрема для відображення ходу та результатів огляду на місці використовують фотографування, відеозапис, складання схем, виготовлення відбитків та зліпків речей і документів. Вони є допоміжними способами фіксації перебігу та результатів огляду на місці, пояснюють і збагачують зміст протоколу огляду місця. За обсягом ці способи можуть бути як загальними (відеозапис), так і окремими (фотографування, виготовлення схем, моделей предметів). За способом відображення інформації їх можна поділити на наглядно-образні (фотографування, відеозапис), графічні (складання схем), а також предметні (виготовлення копій, зразків речей і документів).

Слід погодитися з думкою автора про те, що останнє речення ч. 1 ст. 361 КПК України «Нагляд на місці не може проводитися під час здійснення провадження судом присяжних» **необхідно виключити**. При цьому автор аргументує свою позицію, в якій зазначає, що у кримінально-процесуальному законодавстві України запроваджена континентальна модель участі народу у здійсненні правосуддя, за якої засідателі від народу, вирішуючи питання права і факту, мають такі ж права, що й професійні судді, беруть активну участь у дослідженні доказів та усіх матеріалів справи, не тільки встановлюють сам факт діяння, але й визначають наявність усіх елементів складу кримінального правопорушення. Саме з огляду на це, вітчизняний кримінально-процесуальний закон не містить заборони проводити судовий огляд документів, судовий огляд речових доказів, у тому числі поза межами приміщення суду, під час здійснення провадження судом присяжних. До слова, відповідно до п. 1 ч. 1 ст.

386 КПК України присяжний має право брати участь у дослідженні всіх відомостей та доказів у судовому засіданні.

Розділ 3 «Організаційно тактичні й психологічні основи проведення судового огляду» присвячений підготовчому, дослідницькому та заключному проведенню судового огляду.

У цьому розділі автором доведено, що судовий огляд виконують згідно із загальними тактичними прийомами, виробленими криміналістикою для проведення слідчого огляду. Це пояснюється тим, що окремо розробленої тактики здійснення судового огляду не існує. Суд, прокурор, захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та інші користувачі положень криміналістичної тактики обирають з бази криміналістики рекомендації і тактичні прийоми, розроблені для досудового розслідування, та використовують їх або без будь-яких змін, або у видозміненому вигляді до судового огляду з урахуванням особливостей провадження в суді першої інстанції (с. 122).

При проведенні слідчого огляду суд, учасники судового провадження зобов'язані дотримуватися певних вимог, на які звертає увагу дисертант. Серед них є: 1. Вибір найоптимальнішого моменту проведення; 2. Законність; 3. Цілеспрямованість, постійний аналіз його ходу та результатів; 4. Планомірність і системність; 5. Організаційна роль суду; 6. Активність учасників; 7. Всебічність повнота та об'єктивність; 8. Застосування науково-технічних засобів.

Автор обґрунтовано поділяє підготовчий етап проведення судового огляду на дві стадії: а) до виїзду на місце огляду (кабінетна стадія); б) після прибуття на місце огляду (польова стадія). Виокремлення цих стадій має сенс тоді, коли судовий огляд відбувається поза межами приміщення суду.

Дослідницький етап проведення судового огляду є центральною, найбільш трудомісткою частиною цієї процесуальної дії. На думку автора цей етап розпочинається зі сприйняття та вивчення судом і учасниками судового провадження обстановки місця огляду, взаєморозташування на ній відповідних

об'єктів. Цей етап судового огляду охоплює три стадії: оглядову, статичну і динамічну.

Здобувач зазначає, що у заключному етапі проведення судового огляду це складання протоколу огляду місця чи протоколу огляду речового доказу за його місцезнаходженням чи їх чорнового варіанту, а також додатків до нього – схем, копій чи зразків речей і документів. Також здійснюють упакування вилучених об'єктів з їх переліком у протоколі огляду місця. До змісту цієї стадії також входить вжиття заходів з приводу заяв і зауважень, що надійшли від учасників судового огляду.

Дисертант слушно зауважує, що на заключному етапі судового огляду усі виконані дії повинні бути критично оцінені судом та учасниками судового провадження під кутом ефективності. Ефективність судового огляду прямо пропорційна активності, цілеспрямованості, упевненості, зосередженості уваги, наполегливості, емоційної врівноваженості і психічної витривалості головуючого та учасників судового провадження. Відсутність у них цих позитивних якостей, їхній несприятливий психофізіологічний стан: утома, зайве хвилювання, розгубленість, невпевненість у собі, пригніченість, нерішучість, неорганізованість – негативно позначаються на результатах цієї процесуальної дії.

Заключний етап дає можливість узагальнити з криміналістичного, психологічного та логічного аспектів виявлені обставини, встановити взаємозв'язок вивчених об'єктів та явищ, виокремити їх ознаки і властивості, розкрити причинно-наслідкові зв'язки, пояснити логічні суперечності між одержаними відомостями – з таким висновком варто погодитися.

Апробація результатів дисертації здійснена на належних якісному та кількісному рівнях. Вивчення публікацій та порівняння їх зі змістом дисертації дає можливість стверджувати про повноту викладу у статтях і тезах результатів дослідження.

Текстових запозичень у дисертації без посилання на джерело, інших елементів академічної недоброчесності у роботі не виявлено.

Таким чином, результати наукового дослідження дисертанта можуть бути використані при вирішенні широкого кола проблем наукового, правозастосовного та навчально-виховного характеру і саме в цьому полягає їх практична значущість.

Виходячи з викладеного вище, вважаємо, що використання одержаних автором дисертації результатів також може бути реалізовано шляхом опублікування монографії для ознайомлення з ними наукової громадськості.

Аналіз представленої дисертації Тимощука Василя Євгеновича «Судовий огляд: процесуальне і криміналістична дослідження» свідчить, що в ній містяться результати проведених досліджень та отримані автором нові науково обґрунтовані результати, які у сукупності розв'язують наукове завдання дослідження.

Вказані вище позитивні моменти дисертації не виключають наявності у дослідженні положень і пропозицій, які або викликають зауваження, або вимагають додаткової аргументації.

Серед таких положень роботи можна виділити ті, які повинні стати предметом обговорення на прилюдному захисті:

1. На с. 11 дисертації автор зазначає, що сформовані у межах дослідження висновки, теоретичні положення та науково обґрунтовані пропозиції можуть бути використані:
 - 1.1 у правотворчій діяльності – для удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства України, які регламентують проведення судового огляду. Для цього здобувач розробив пропозиції щодо удосконалення регламентації судового огляду у КПК України (Додаток Б). Однак, жодному із суб'єктів законодавчої ініціативи (ст.93 Конституції України: Президент України, народні депутати України, Кабінет Міністрів України), такі пропозиції не були направлені і не реалізовані.
 - 1.2 у правозастосовній діяльності – для організаційно-методичного та інформаційного забезпечення діяльності суддів, прокурорів та

захисників. Такі пропозиції були направлені тільки у прокуратуру Львівської області (акт впровадження від 28 травня 2020р.), а судді та адвокати, хоча би Львівської області, не отримали відповідних пропозицій і на них не відреагували;

2. На с. 72 дисертації автор пише, що назва ст.. 358 КПК України (дослідження речових доказів) є значно ширшою ніж її зміст, оскільки редакція цієї статті містить правове регулювання тільки першого з наведеного способів дослідження речових доказів. Дослідження речових доказів передбачено в ст.. 357 КПК України, а ст.. 358 КПК України регламентує «дослідження документів». Допущена помилка;
3. У дисертації немає належного аналізу тактичних прийомів судового огляду, передусім, у контексті їх виокремлення, залежно від стадій цієї процесуальної дії та її судових ситуацій;
4. У підрозділі 1.2 «Види судового огляду» дисертації здобувач не розмежував особливості тактики огляду на місці та тактики огляду (дослідження) речей, документів тощо;
5. У підрозділі 2.1 дисертації «Порядок проведення судового огляду» дисертант не виокремив участь прокурора, захисника в огляді, не розкрив їх процесуальних повноважень під час огляду;
6. У дисертації відсутні тактичні особливості підготовки, робочого та завершального етапу судового огляду;
7. У дисертації відсутній аналіз тактики судового огляду, обумовленого вимогами ЄСПЛ та особливостями законодавства та практики зарубіжних держав.

Висловлені офіційним опонентом зауваження носять дискусійний характер, хоча й потребують додаткової аргументації автором та, зрозуміло, не можуть вплинути на загальну позитивну оцінку дисертації і, як на нас, складуть підґрунтя для наукової дискусії під час захисту здобувачем свого дослідження. Було б дивним очікування у такому фундаментальному для кримінально-процесуальної доктрини дослідженні наявності лише безспірних наукових

положень, висновків та їх обґрунтування. Визначальним для оцінки цієї наукової розвідки є те, що переважна більшість з них сприймаються науковою правовою спільнотою, правозастосувачами у сфері кримінального провадження та розглядаються правотворцем як основа для побудови нових і удосконалення чинних норм права.

Висновок:

Загалом дисертація Тимошука Василя Євгеновича «Судовий огляд: процесуальне і криміналістична дослідження» відповідає «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44, а автор Тимошук Василь Євгенович – за результатами прилюдного захисту дисертації заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент:

**професор кафедри міжнародної та кримінальної юстиції
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор**

Василь Юрчишин